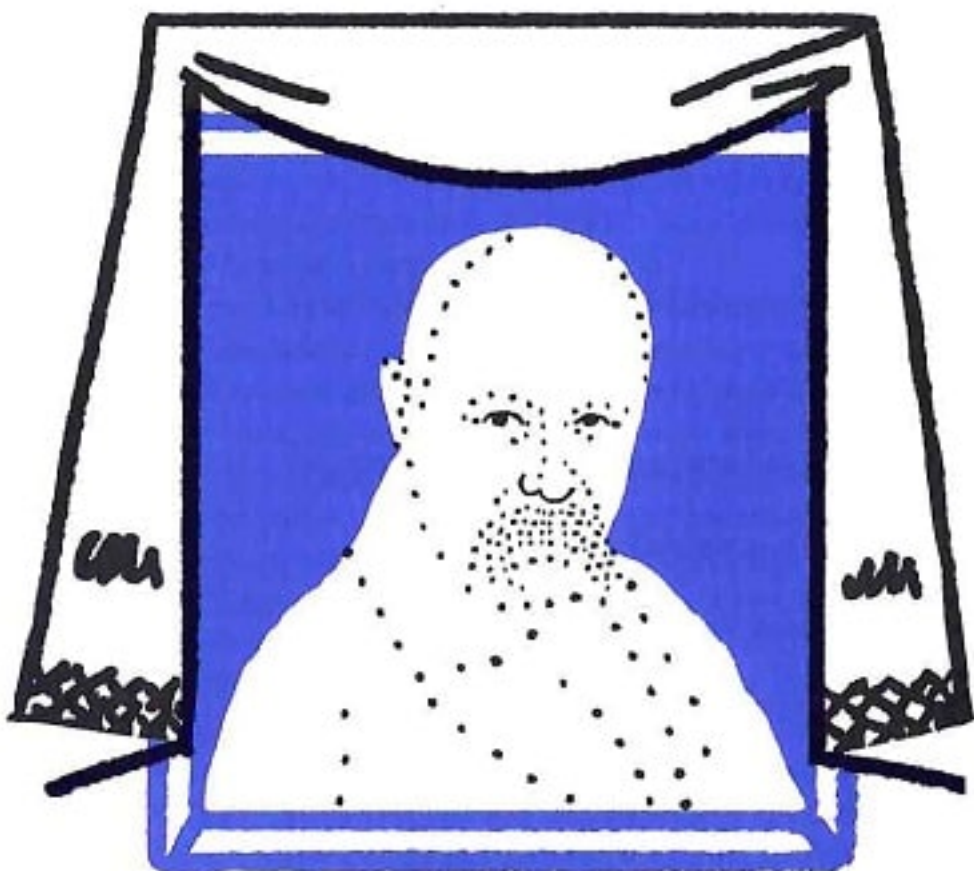

ЗМІСТ

Що нам робити з Тарасом Шевченком?	7
Вступ	15
«Причинна»	21
«Садок вишневий коло хати» («Вечір»)	29
«Кавказ»	43
«N. N.» («Мені тринадцятий минало...»)	59
«Буває, іноді старий...»	73
«Хіба самому написати...»	85
«Дурні та гордії ми люди...»	101
«Марія»	119
«Сон» («На панщині пшеницю жала...»)	139
«Доля». «Муза». «Слава»	153
Бібліографія	171

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

ЩО НАМ РОБИТИ З ТАРАСОМ ШЕВЧЕНКОМ?

(ЗАМІСТЬ ПЕРЕДМОВИ)

Це запитання лише на перший погляд звучить зухвало і по-дитячому задержувато. Насправді це — плагіат (або, м'яко кажучи, «переспів») фрази англійського письменника і богослова К. С. Льюїса (1898–1963) «що нам робити з Ісусом Христом?» Для християнського мислителя неспівмірність того, ким є Син Божий, і «нами» є цілком очевидною. Але він, як і личить людині «західній», не впадаючи ні в розпач, ні в екзальтацію, намагається підійти до «потойбічних» проблем дуже раціонально і терпляче. Ми ж, як відомо, «зліплені з іншого тіста». Тому в назві цієї передмови вчувається не так допитливість, як докір і гіркота. Мовляв, Кобзар — батько нації, він підніс розмовну мову до рівня літературної й тим самим подарував нам наш єдиний етноконсолідуючий чинник, тобто зробив з Малоросії Україну. А ми, «славних прадідів

великих правнуки погані», замість шанувати його заповіт, «оглохли», «кайданами міняємося», «правдою торгуємо» та «Господа зневажаємо».

І з перспективи вогненного пророка в цьому є велика частка правди. Втім, література всіх часів і народів свідчить про те, що такий стан речей є більш-менш універсальним. Тож чи треба «перенадавати значення» тому, що викресав наш поет-романтик у далекому 1845 році? І чи варто писати, а тоді ще й друкувати чергову книжку про «великого Кобзаря»? Он у нас уже скільки пам'ятників йому скрізь стоїть!

Річ у тім, що всі ми, навіть ті, кому пощастило з родинним добробутом, вихованням та шкільною освітою, мусимо все починати «з нуля», тобто визначатися з тим, хто ми є, і чого ми прагнемо. (Не дарма ж у сучасному американському мультфільмі «Супергерої» («The Incredibles») головна героїня повчає своїх дітей: «Твоя ідентичність — це і є твій найбільший скарб. Захищай його!») І у пошуках відповідей на ці базові питання у нас немає кращого поводиря, ніж Тарас Шевченко. Хоча б тому, що з середини XIX століття і дотепер все, що вважало себе українським (або удавало це), «клялося Шевченком» (фраза поета Ігоря Римарука). Нападати на нього могли хіба епатажні провінційні авангардисти та знавіснілі україножери. А російські імперіалісти, комуністи, окупанти та сучасні «акули бізнесу» на таке не наважувалися, бо це підірвало б їхню легітимність.

Але будь-яка канонізація, особливо, якщо йдеться про митця, робить із нього ідола і може спричинити бунт, від якого — один крок до руїни. Саме тому кожне покоління українців (якщо вони так себе величають)

мусить, бодай на початку своєї життєвої подорожі, подивитися «свіжим оком» на Тараса Шевченка. Тобто визначити для себе, наскільки актуальним, доречним або просто суголосним він є по відношенню до їхніх потреб і прагнень. Чи вартий він чогось як поет? Що він за людина? Чи годиться він на роль наріжного каменя нації? Наскільки портрет Кобзаря відповідає дійсності? І чи не забагато у ньому ретуші?

На щастя, Тарас Шевченко — найбільш задокументований та прискіпливо досліджений українець. Обставини його життя та його твори вже півтора століття вивчаються, обговорюються, розтягаються на цитати, і школярі вчать його вірші напам'ять. Здавалося б, зроблено все, щоби перетворити вразливого поета на набурмосеного кумира. Але варто нам наблизитися до його творів (як поетичних, так і малярських), і все риштування та позолота десь зникають. І ми опиняємося в силовому полі цього загадкового, неодномірного й суперечливого митця.

Тараса Шевченка вважають самородком, людиною «з народу» та співцем українського села. Але більшу частину життя він прожив за межами України, і серед його вчителів та приятелів були вершки тодішньої імперської культури. Ліричний герой Шевченка є водночас християнином, еретиком і язичником. Будь-які спроби вилучити з його поем якусь послідовну політичну позицію зводяться до констатації його безоглядної любові до України. Поетове козакофільство не заважає йому трошити не лише українську шляхту («раби, подножки, грязь Москви, варшавське сміття»), але й безіменних козаків, які «по своїй по землі свою кров розлили і зарізали брата» («За байраком

байрак»). Його погляди на історію країни походять радше з царини міфології, аніж науки. Його найбільшою мрією було оселитися десь «на Україні милій», але все свідоме життя він прожив як не в «казенних квартирах», так «в гостях», по маєтках своїх родовитих шанувальників, як не в кибитках, так у казематі чи в казармах.

Поява Шевченка означала смерть малоросійської літератури, і цей радикальний поворот він здійснив фактично самотужки. У нього за спиною не було когорта побратимів. І тоді ще не існувало ні літературної інфраструктури, ні навіть читача, який би матеріально підтримував свого письменника. Замість гонорарів — пожертви від меценатів («панів субскрибентів»), замість обговорювати критичні статті у літературних журналах його читачі могли хіба що переписувати вірші з альбому в альбом. А це означає, що він мав покладатися лише на власне «слово». Наскільки ж потужним воно мало бути!.. Але найбільша складність у сприйнятті поезії Тараса Шевченка сучасним читачем, мабуть, полягає навіть не в біблійних мотивах його творчості (нинішня молодь здебільшого сприймає світ через призму комп'ютерної гри), а в «простоті» цієї поезії. Для сучасної науки й освіти поезія зводиться до художніх прийомів (метафор, алюзій, порівнянь, вибагливих ритмів та рим). А тут раптом — «гола правда»...

«Раз добром нагріте серце вік не прохолоне».

Або «— А я в попа обідала. — Сирітка сказала».

Або «Все йде, все минає — і краю немає. Куди ж воно ділось? Відкіля взялось? І дурень, і мудрий нічого не знає».

Така «наївність» (тобто, повернення до базових речей) є ознакою кожної поетичної революції. (Як колись сказав американський поет Роберт Фрост (1874–1963), відповідаючи на закиди у недостатній «модерності»: «Я вибираю старі способи, щоби звучати по-новому».) Так само і за Шевченковою простотою ховається глибина. Наприклад, «Заповіт», найбільш відомий вірш української літератури, при уважному читанні може кинути світло не тільки на особливості його світосприйняття, але й на деякі з наших «кармічних» проблем. Бо лише у цьому контексті можна узгодити заклик «вражою злою кров'ю волю окропити» із мрією про «сем'ю велику, вольну, нову». Покладений на урочисту музику, «Заповіт» нині є обов'язковою частиною щорічних Шевченківських свят. Хоча насправді це поетичне прозріння, навіть якщо його трактувати у вузько-історичному ключі (як передчуття катастроф ХХ століття) не може не жахати. Але хіба не в цьому полягає сутність і функція національного генія? Як писав Франц Фанон (1925–1961), мартінікський політичний філософ і один з засновників деколоніальних досліджень, «місцевий інтелектуал, який піднявся на боротьбу за свою націю, (...) зобов'язаний розітнути й поставити перед очі всього світу серце свого народу».¹ І в цьому відношенні у нас немає більш щирого і правдивого «хірурга», ніж Тарас Шевченко. Його поезія є виявом як найкращих рис української вдачі: співчутливість, відкритість до світу, потяг до справедливості, щира й непідробна релігійність; так і її найгірших рис: тріумф емоцій над раціональним мисленням, потурання власним жалям і вряди-годи надмірна веломовність. Але з пісні слів не викинеш.